

NEMANJA MIČIĆ¹

Novi Sad

VERWINDUNG NIHILIZMA ĐANIJA VATIMA

Sažetak: Nihilizam se više ne može posmatrati isključivo kao pojedinačni, individualni problem svakog pojedinca ponaosob (problem sopstva), već kao *politički* problem (u smislu pojma *polis*, razumljenog kao zajednica ili zajedništvo). Ono što Vatima zanima jeste dokle možemo da stignemo sa pozitivnim nihilizmom, nakon Ničea i Hajdegera, odnosno, gde nas pretpostavljeni pozitivni aspekti nihilizma mogu odvesti, nakon što smo, ničeanskom figurom „savršenog nihiliste“ govoreći, uvideli da je nihilizam naša (jedina) *šansa*. Videćemo i na koji način Vatimo odgovara na ove krize metafizike, razuma, subjekta, ideja humanizma i prosvetiteljstva, za koje će se ispostaviti da ih nije baš tako jednostavno odbaciti, poput iznošenog odela.

Ključne reči: Vatimo, nihilizam, *Verwindung*; *Andenken*, ontologija, hermeneutika, postmoderna

Šah-mat način filozofiranja je završen.

HERMENEUTIČKA ONTOLOGIJA KAO DOVRŠENI NIHILIZAM

Uobičajene naznake začetaka hermeneutičke ontologije se vezuju za Gadamerovu *Istinu i metodu*. Teorijsku srž ove publikacije predstavlja „spasavanje problema umetničke istine“, kao i kritika apstrakcije estetskog doživljaja, koja je za svoj cilj imala prikaz istorijskog značaja estetskog iskustva, što se na kraju moglo poistovetiti (estetski i istorijski doživljaj). Polazište za takav način mišljenja Gadamer je pronašao u Hajdegerovim istraživanjima i tezama vezanim za umetničko delo kao ispoljavanje istine.² To je bio i početak razvitka hermeneutičke ontologije, koja je svoje odjeke pronašla i u razradama hermeneutike, koje višu nisu, barem po Vatimovom sudu³, imale puno toga zajedničkog sa osnovnim Hajdegerovim intencijama i razradama. Vatimo pokušava

---

1 E-mail adresa autora: nm.ulysses@gmail.com

2 Videti: Hajdeger, M., *Izvor umetničkog dela*, u: *Šumski putevi*, Plato, Beograd, 2000.

3 Up. Vatimo, Đ., *Kraj moderne*, Bratstvo – Jedinstvo, Novi Sad, 1991., str. 117.

da razjasni vezu između bitka i jezika čitajući Gadamera i Hajdegera uporedo, dajući bitku jezičko određenje koje potpomaže njegovu koncepciju nihilističke ontologije. Ovo „razjašnjenje“ Hajdegera je u neraskidivoj vezi sa radikalnom interpretacijom Gadamera, koja je uokvirena njegovom poznatom frazom o tome da bitak koji se može razumeti jeste jezik.⁴ Naime, Vatimo se neće složiti sa uobičajenim shvatanjima ovog iskaza, u kojima bitak biva razumljen kao onaj koji prekoračuje jezik, ali tako da je jezik deo bitka koji je inteligibilan ljudskim bićima. Umesto toga, Vatimo se zalaže za korenitu identifikaciju bitka i jezika, takvu da bitak nije ništa više do transmisija lingvističkih poruka, kroz istoriju. Te poruke nikako nisu nešto statično, na način da bi u njima smisao bio objektivno dat; umesto toga, smisao ovih lingvističkih poruka mora konstantno biti iznova interpretiran. Proces primanja i tumačenja poruka konstituiše ontološka „otvaranja“, u kojima bitak biva otkriven. Ovakvi Vatimovi uvidi imaju smisla ako imamo u vidu Gadamerovo insistiranje na tome da, pri svakom tumačenju, ujedno i subjekt i objekt interpretacije bivaju izmenjeni. Za Vatima će to značiti da ne postoji objektivno data struktura bitka, te se time objektivnost razlaže u fluidnosti tumačenja. Zatim, Vatimo ovo primenjuje na Hajdegerovo delo, tako što pojmom „urbanizacije“ (Habermasov izraz za Gadamerovo „potčinjavanje“ Hajdegerove misli⁵), odnosno, „demistifikacije“, otklanja iz Hajdegerovih promišljanja sve sklonosti i aspekte koji bi mogli voditi ka ezoteričnom i mističnom. Referišući na razumevanje bitka omogućeno Hajdegerom, Vatimo navodi da sve što o bitku možemo reći u ovom trenutku jeste da se on sastoji od transmisije – svet se odigrava u horizontima konstruisanim od strane povezanih spojeva različitih odjeka, jezičkih odziva i poruka koje dolaze iz prošlosti i od strane drugih (uključujući tu i druge kulture). Stoga bitak nikada nije nešto što zapravo *jeste*, već se on šalje, na putu je, transmituje se. Odatle nam mogu biti jasnije nihilističke implikacije bitka: razumljen kao transmisija lingvističkih poruka, koje otvaraju horizont tumačenja, bitak se nikada ne može uzeti kao nešto prostorno-vremenski prisutno. Umesto toga, bitak je uvek eho iz prošlosti, koji omogućuje i određuje sadašnjost. Iz perspektive metafizike, koja biće promišlja iz vizure sadašnjosti, bitak je, zapravo, „ništa“. Bitak se ne može misliti kao objektivna, aistorijska struktura, već samo kao niz istorijskih događaja, preko kojih jezik uspostavlja kulturalne horizonte. Važna implikacija ovako razumljenog bitka, kao istorijskog zbivanja, sastoji se u tome da ova postavka bitka ne može biti shvaćena metafizički, tj. kao objektivna i aistorijska struktura sveta. Da bi bio dosledan, Vatimo mora neizostavno navoditi to da je i ova interpretacija bitka takođe jedno zbivanje bitka, dato nam na isti način od njega samog. Kao što Hajdeger naglašava, mi ne možemo dati nikakav sud o

4 Up. Gadamer, H.-G., *Istina i metoda*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978.

5 Videti u: Vatimo, Đ., *Kraj moderne*, str. 134.

bitku, kao da smo sa njim eksterno povezani. To bi značilo i da ne možemo o bitku razvijati teorije koje bi bile „tačne“, ili „netačne“, na podlozi nekakvog objektivnog kriterijuma, jer i za Hajdegera, kao i za Vatima, sama istina je razotkrivajuće otvaranje bitka.

Gotovo identitetska veza bitka i jezika, koju Hajdeger uspostavlja, bila je osnova za razvoj hermeneutičke ontologije. Ono na šta Vatimo želi da nas upozori, jeste da postoje još neki aspekti Hajdegerove misli, koji su bili konstitutivni za hermeneutiku, a ne počivaju isključivo na pomenutoj problematičnoj tezi o identifikaciji jezika i bitka: tu se, pre svega, misli na analizu Tu-bitka kao „hermeneutičkog totaliteta“, kao i definisanje „ultra-metafizičke filozofije“ uz pomoć pojma *Andenken* (rememorisanje), u Hajdegerovim poznim delima. Upravo ove dve naznake, po Vatimovom sudu, pomažu u uspostavljanju pune veze između bitka i jezika, na taj način je određujući u nihilističkim okvirima. Ako Tu-bitak suštinski znači biti-na-svetu (koje se trostruko raščlanjuje na *Befindlichkeit*, razumevanje – interpretaciju, razgovor), onda krug razumevanja i interpretacije zauzima centralno mesto te biti-na-svetu strukture. „Biti na svetu ne znači zapravo biti u dodiru sa svim stvarima koje taj svet i čine, nego biti dobro upoznat sa sveukupnošću značenja, sa kontekstom“⁶. Analizirajući „svetkovnost sveta“, Hajdeger navodi da se stvari mogu pripisati Tu-bitku samo u okviru određenog projekta (kao instrumenti). Ovde već možemo razaznati konture Vatimove *ontologije aktuelnosti*: ako Tu-bitak postoji samo u obliku određenog projekta, „u kojem stvari jesu samo ukoliko pripadaju ovom projektu, ukoliko imaju smisla u ovom kontekstu“⁷, onda, „svaki čin spoznaje nije ništa drugo do raščlanjavanje, interpretacija ove preliminarnе prisnosti sa svetom“⁸. Međutim, da bi se u potpunosti razumele implikacije ovog stanovišta, moralo bi se naznačiti da tu nema mesta nikakvoj neokantovskoj poziciji, koja ima oblik transcendentalizma. Taj svet, sa kojim je Tu-bitak u intimnom odnosu, ne može se posmatrati kao nešto transcendentalno, već je on uvek „istorijski kulturno projektovan“, što znači da mu se ne može oduzeti njegova duboka povezanost sa smrtnošću. Totalitet Tu-bitka je moguće promišljati samo uz ono biti-za-smrt – kao jedina neizbežna mogućnost projekta Tu-bitka. Odatle Vatimo izvlači zaključak da: „Tu-bitak nastaje kao hermeneutička sveukupnost samo zato što neprestano doživljava mogućnost onog ne-biti-više“⁹.

U kojem smislu se onda može nazvati nihilističkom ova Hajdegerova hermeneutika? Za odgovor na to pitanje je neophodno dozvati Ničea: otko-

6 Isto, str. 118.

7 Isto.

8 Isto.

9 Vatimo, Đ., *Kraj moderne*, str. 119.

trljavanje čoveka od centra, prema *X*, znači i priznavanje da ne postoji osnova, *Grund*, koji bi bio sastavni deo njegovog stanja. Drugim rečima, bog, kao onaj koji daje temelj, polazište i smisao ljudskoj egzistenciji je mrtav. Ta spoznaja onemogućuje identifikovanje bitka sa osnovom, što se pokazuje i u čitavoj Hajdegerovoj ontologiji – „bitak nije osnova, jer ona postoji već u okviru pojedinačnih epoha bitka, ali epohe kao takve su *otvorene*, nije ih bitak zasnovao“¹⁰. O imperativu napuštanja bitka kao osnove govori i sam Hajdeger, u *Bivstvovanju i vremenu*, jer je to preduslov da bismo ušli u metafizičko mišljenje koje više nije okrenuto samo ka predmetnosti. Sve ovo je i dalje daleko od dovoljnog da bismo Hajdegera mogli da smestimo u red „nihilističkih“ mislilaca, jer se, što dublje zalazimo u problematiku nihilizma, čini da Hajdegerova misao demonstrira upravo suprotne karakteristike. Ako nihilizam razumemo tako da je on proces u kojem ne samo da bitak gubi svoju osnovu, nego se i u potpunosti zaboravlja, odnosno, ako krenemo putem izvođa koje Hajdeger čini u svojoj analizi Ničea, onda je nihilizam proces u kojem od bitka kao takvog, ne ostaje više ništa.¹¹ Ovo je, zapravo, jedan od momenata u kojem Vatimo Hajdegera čita „protiv“ njega samog, pozivajući se na mišljenje kao *Andenken*, ne bi li demonstrirao nihilističke karakteristike Hajdegerove zaostavštine, karakteristike koje, čini se, kao da neprekidno izmiču.

Hermeneutička ontologija, onako kako je shvata Vatimo, uzima jezik kao model svog operisanja. Ona prilazi bitku kao tekstu koji je u isto vreme nešto što treba interpretirati, i kao nečemu što postavlja granice interpretacije. Ono što hermeneutička ontologija dozvoljava, jeste angažovana, aktivna povezanost sa tekstom, koji za čitaoca nema samo narativnu strukturu. Ona omogućuje tekstu da bude vizualizovan, da putovanje kroz apstraktne predele podari recipijentu radost da bude prisvojen – taj tekst postaje njegov, tumačenje postaje njegovo, što često ne može da bude slučaj sa striktno najavljenom, narativnom trajektorijom, koju neangažovano, narativno pisanje osiromašuje i simplifikuje. Bez upliva tih, da se poslužimo Liotarovim terminom, „libidinalnih sila“, mi smo obavezani na anemičnost, svojstvenu modernističkoj racionalizaciji. Rečenice koje jedna drugu ujedaju, koje vrište od diskrepancije, vezane tako da osećamo neprijatnu tenziju koja narasta između njih – sve to je dopušteno u jezičkoj igri koja više ne čezne za idealima jedinstva i identiteta. Ali ta jezička igra nije igra u doslovnom smislu, jer se „sa jezikom ne igra“¹², a samim tim, to znači i da nema, u strogom smislu uzevši, jezičke igre, već samo ciljeva vezanih za različite vrste govora. Ukratko: „Svet hermeneutičke

10 Isto, str. 121.

11 Hajdeger, M., *Niče II*, Fedon, Beograd, 2009.

12 Liotar, Ž.-F., *Raskol*, IK Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, 1991., str. 145.

ontologije (subjektivni i objektivni genitiv) nije ni „čelični kavez“ totalitarnosti organizacije, ni Delezovo veličanje kipova: jeste međutim svet nihilizma u toku, gde bitak ima *šansu* da se javi kao autentičan samo u obliku osiromašenja – ne radi se o asketskom siromaštvu koje je još uvek vezano za mit da se na samom dnu pronade svetlucava suština prave vrednosti, nego siromaštvo neupadljivo marginalnog, kontaminacije koja se doživljava kao jedini mogući *Ausweg* iz – svakako prikrivenih – snova metafizike¹³. Odatle se jasno može videti da su za Vatima hermeneutika i nihilizam sinonimni, kao što se to, bez ustezanja i najavljuje u uvodu *Nihilizma i emancipacije*.

MIŠLJENJE KAO *AN-DENKEN* (*RE-MEMORISANJE, PODSEĆANJE*)

An-denken je Hajdegerov termin kojim se označava način mišljenja, koji je u suprotnosti sa čitavom metafizičkom filozofijom označenom kao zaborav bitka¹⁴. Taj oblik mišljenja će se ispostaviti kao presudan, jer on demonstrira upravo ono kako je uopšte moguće pristupiti istoriji metafizike – kao „podsećanje“, „preletanje“ preko svega onoga što se u mišljenju pokazalo kao odlučujuće. *An-denken* je samim tim i definitivan, jedini oblik filozofije bitka, koji je ostvariv. Vatimo čitav Hajdegerov način mišljenja, nakon *Bivstvovanja i vremena*, povezuje sa mišljenjem kao oblikom *An-denken*-a, jer se sistematičnost koju je raniji Hajdeger demonstrirao, više ne može koristiti kao podoban metodološki način prikazivanja. Umesto toga, stavljanje fokusa na fragmentarne delove iz mišljenja velikih pesnika i mislilaca ne služi samo kao pripremni rad za sistematičnost koja treba da nastupi, već, budući da je re-memorisanje i podsećanje „definitivni oblik filozofije bitka koji možemo da ostvarimo“¹⁵, *An-denken* se može povezati i sa onom „anticipirajućom odlukom o smrti“, kao temeljnom za autentičnu egzistenciju, iz perioda *Bivstvovanja i vremena*. Hermeneutička ukupnost egzistencije je smrtnost, koja se razjašnjava kao podsećajuća misao, *An-denken*: „Putujući istorijom metafizike kao zaboravom bitka, Tu-bitak se

13 Vatimo, Đ., *Kraj moderne*, str. 166.

14 Prema dvostrukom skrivanju bitka (zaborav bitka i zaborav zaborava bitka), razlikuje se autentični i neautentični nihilizam. Autentični nihilizam samim tim nije ništa autentično, jer se sastoji u skrivanju smisla bitka. Neautentični nihilizam, sa druge strane, sastoji se od devijacije nihilizma od svog smisla, jer skriva samo skrivanje bitka. Međutim, jedinstvo autentičnog i neautentičnog nihilizma – skrivanje bitka i skrivanje skrivanja bitka – mora se razumeti kao smisao nihilizma, koji kulminira u metafizici moderne.

15 Vatimo, Đ., *Kraj moderne*, str. 122.

odlučuje za sopstvenu smrt i na taj način se zasniva hermeneutička sveukupnost čija se suština sastoji u nedostatku osnove¹⁶.

Hajdegerov apel za skokom u *Abgrund*, kao saživljenim ponorom, koji je prisvojen zato što smo smrtnici, Vatimo tumači kao ništa drugo nego – *An-denken*: „razmišljanje sa određene tačke gledišta (*Geschick*: misija-sudbina-dar bitka) i predstavlja oslanjanje na sećanje, na oslobađajuću vezu koja nas prenosi u okvir tradicionalne filozofije. (...) Misao koja izmiče metafizičkom zaboravu nije dakle misao koja se približava samom bitku, preinačavajući ga u nešto sadašnje: ovo je upravo ono što metafizičku misao čini objektivnom. Bitak se nikada ne može zamišljati kao prisutnost; misao koja ga ne zaboravlja je samo ona koja ga se seća, to jest, koja ga je oduvek zamišljala nestalnim, odsutnim¹⁷. To je upravo onaj momenat u kojem se može povezati i preneti i na misao, ono što je već pomenuto da Hajdeger govori o nihilizmu – kao misli u kojoj od bitka kao takvog, nije ostalo ništa. Tradicija, zapravo, jeste prenošenje lingvističkih poruka, koje svojom kristalizacijom predstavljaju situaciju u koju je Tu-bitak bačen, kao projekat koji je povesno već determinisan: „... bitak kao horizont koji se otvara može da se javi uvek i samo kao trag reči iz prošlosti, prenesena najava¹⁸. *Geschick* ima značenje i sudbine i *poslanja*, koje, uzeto kao *pre-nošenje*, ne može da raskine svoju duboku ukorenjenost u smrtnosti bitka. Time bitak postaje „predznak“, koji se prenosi i odgovara ritmu rađanja i umiranja.

Vatimu je hermeneutika, između ostalog, bitna zbog još jedne stvari: ona dozvoljava da se smisao bitka misli s one strane metafizičkog mišljenja kao čvrstog oslonca i temelja; ona omogućuje fluidnost istorijskih horizonata, ne ispuštajući ni jednog trenutka iz vida to da se smisao bitka može misliti samo u svojoj povezanosti sa smrtnošću i „trans-misijom lingvističkih poruka“, od prethodnika ka njihovim naslednicima. Taj bitak više ne može imati prizvuk one stabilnosti, čvrstine, kako je to bio slučaj sa uobičajenim metafizičkim shvatanjem bitka. Naprotiv, to je bitak u opadanju i iščezavanju – *slabi* bitak, kojem odgovara *slaba misao*.

VERWINDUNG NIHILIZMA (EREIGNIS I GE-STELL)

Postmetafizičko, anti-utemeljujuće mišljenje za Vatima ima kao vrhovni cilj *smanjenje nasilja*. Veza, koja se očituje između nasilja i metafizike, jeste

16 Isto.

17 Vatimo, Đ., *Kraj moderne*, str. 122. i 123.

18 Isto, str. 123.

ta što metafizika demonstrira svoj nasilnički karakter time što uspostavlja autoritete, ne trpi prigovore i dalja ispitivanja, okreće leđa dijalogu i učutkuje sve one glasove koji se protive nekakvoj istini, ili temelju, uspostavljenom jednom za svagda. U tom smislu, metafizika se može misliti kao nasilna, jer manifestuje represivne mere u formi utemeljujuće misli. Na taj način, metafizičko mišljenje limitira slobodnu dijalošku igru interpretacija, utišavajući sve žamore koji nisu propisno povezani sa osnovom te metafizike, koja pokušava da bude arbitar legitimacije.

Lekcija koju je Vatimo naučio od Ničea i Hajdegera je ta da se ne možemo nadati definitivnom prevladavanju nihilizma, odnosno, da bi se takav poduhvat završio u još jednom metafizičkom fundacionalizmu. Ničeanški rečeno, to što smo shvatili da nam je nihilizam jedina šansa, treba da iskoristimo u smeru promišljanja njegovih pozitivnih aspekata. Pošto Vatimo odbacuje mogućnost da se negativni nihilizam, tj. metafizika, prevlada, to znači da se ne možemo pozicionirati i zaći iza, ili preko metafizike; drugim rečima, da joj ne možemo okrenuti leđa, ni na koji način. Upravo suprotno: koristeći se Hajdegerovim terminima *An-denken* i *Verwindung*, Vatimo želi da objasni vezu između metafizike i nihilizma, u formi misli kao slabljenja bitka. Kao što je rečeno, *An-denken* implicira pamćenje, prisećanje istorijski prenesene tradicije, na takav način da ona nije data statično, već je interpretirana u saglasju sa sadašnjim okolnostima.

Ujedno, to je i osnovni razlog zašto za Vatima bilo koja rasprava o postmodernizmu, koja ne uzima u obzir pojam *Verwindung*, ne može valjano promisliti svoju epohu. Hajdegerov ne tako često korišćeni termin *Verwindung*¹⁹, ocrta način na koji bi trebalo interpretirati te metafizičke poruke iz prošlosti, u dobu dovršenog nihilizma.

Međutim, Vatimo nas podseća da, pre Hajdegera, upravo Niče upotrebljava pojam *Verwindung*, iako ne koristi tu reč. U periodu *Nesavremenih razmatranja*, Niče piše *O koristi i šteti istorije za život*, u kojem je jedan od ključnih problema devetnaestovekovnog čoveka višak istorijske svesti. Taj višak istorijske svesti onemogućuje proizvođenje istinske novine i Niče, užasnut slikom tog čoveka, kao onog koji proizvoljno bira stilove prošlosti u nadi da će oblikovati svoju sadašnjost, naziva tog čoveka obolelim od istorijske bolesti. Prvi Ničeoov odgovor na takvu dijagnozu biće poziv u pomoć „nadistorijskih sila“ religije i umetnosti (posebno Vagnerove muzike). Ipak, već *Ljudsko, suviše ljudsko* više neće odisati tim nadama polaganim u obnoviteljski potencijal vagnerijanstva. Naznake za drugačiji način promišljanja tog problema

19 Pominjan je najviše u tekstu *Identitet i razlika*, kao i u *Šumskim putevima*.

se mogu prepoznati i sažeti u onom poznom, neslavnom periodu Ničeovog ludila, u kojem, obraćajući se jednim pismom Jakobu Burkhartu, piše da se u njemu *nalaze sva imena istorije*. To je, zapravo, najindikativniji pokazatelj u kojem smeru će se kretati Ničeov stav o istoriji, počevši od *Ljudskog, suviše ljudskog*. Naime, radi se o *oslobađajućem* karakteru koji sa sobom nosi radikalizacija dekadentne, modernističke metafizike (kao negativnog nihilizma). Dakle, ako se modernizam može okarakterisati kao epoha u kojoj je, po Ničeovim rečima, biti savremen postala jedina vrednost, ako je, po Gelenovim zapažanjima, progres postao rutina, ukratko, ako se modernizam pokazuje kao epoha u kojoj je prevazilaženje postao jedini *modus operandi*, kao zamenjivanje novine koja ekspresno postaje starina u zahtevu za novijom novinom, *onda se postmetafizičko, postmoderno doba, više ne može misliti kao epoha novog prevazilaženja*. Kritikujući najviše vrednosti, u *Ljudskom, suviše ljudskom*, Niče namerava da „hemijskom“ analizom redukuje sve ove vrednosti na njihove konstitutivne elemente, koji bi bili lišeni svake sublimacije. Na taj način bi se rastočio i sam pojam istine (što dovodi do kasnije poznate izjave iz *Volje za moć*, da ne postoje činjenice, već samo interpretacije), odnosno, bog umire zaslugom svih onih religioznih, koji su, u želji za istinom, spoznali da je i on sam njihova neizbrisiva greška. Po Vatimovom sudu, ovo je tačka u kojoj Niče zaista veruje da je uspeo da pronade put van okvira modernizma: „... iz modernizma se neće izaći putem kritičkog prevazilaženja koje bi predstavljalo samo korak unutar tog istog modernizma. Tako postaje jasno da je neophodno tražiti neki drugi put“²⁰. Taj „drugi put“ će biti i ideja o večnom vraćanju jednakog, koja se, između ostalog²¹, može uzeti i kao ulazak u samo postmodernističko doba i zatim interpretirati i kao ideja koja najavljuje kraj epohe u kojoj se bitak iznova zamišlja u „znaku“ *novuma*. To „svodenje bitka na *novum*“ se prepoznaje i u avangardističkim pravcima, posebno u futurizmu, ali i filozofskim strujama „hegelo-marksizma“, kod Bloha, Adorna i Benjamina.

Da nije tako lako odbaciti sve te vrednosti „razvoja“, humanizma i, u krajnjoj liniji, *Aufklärung*-a, onako kako ga još Kant promišlja i kako na njega reaguje Fuko nekih dvesta godina kasnije, pokazuje nam i Vatimo: „Postmodernizam je tek otpočeo; identifikacija bitka sa *novumom* (čiji simbolički izraz Hajdeger vidi u Ničeovom pojmu volje za moć), nastavlja da baca svoju senku na nas, kao već umrli Bog, o kojem govori *Vesela nauka*“²². Dalje, Vatimo objavljuje zbirku eseja o etici, politici i pravu, pod nazivom *Nihilizam i emancipacija*, jasno sugerišući da mi imamo itekako posla i prostora za *napredo-*

20 Vatimo, Đ., *Kraj moderne*, str. 171.

21 Više o tome u: Đani Vatimo, *Subjekt i maska. Niče i problem oslobođenja*, IKZS, Novi Sad, 2011.

22 Vatimo, Đ., *Kraj moderne*, str. 172.

vanje, u epohi postmodernog nihilizma, što *Verwindung*, uostalom, i podrazumeva. Drugim rečima, svest o okretanju novog lista znači da ne zaboravljamo onaj stari: koliko god on delovao pohabano, gledaćemo ponešto sa njega da prepíšemo. Ničeova „filozofija osvita“ podrazumeva čoveka „jutarnje“ filozofije, koji je dobrog temperamenta i koji je, prema tome, shvatio da više ništa nema od „režanja i pomame“. Time se podvlači *neophodnost* doživljavanja iskustva greške, tako što ćemo se barem za trenutak izdići iznad procesa, ili doživeti zabludu na neki drugačiji način. Čak i to što znamo da se radi o novoj metafizičkoj zabludi, barem dolazi do izmene temperamenta – od režanja i lajanja, kao najniže forme kritičkog mišljenja nemoćnog subjekta, ka čoveku dobrog temperamenta, sposobnog za *milosrdan*²³ odnos prema drugom.

U svakom slučaju, naglašeno je da se mora napraviti jasna distinkcija između pojmova *Verwindung* i *Überwindung*: *Verwindung* je analogan pojmu *Überwindung*, jer označava, između ostalog, *prevazilaženje* i *nadvladavanje*, ali ne tako da poseduje bilo šta od dijalektičkog *Aufhebung*-a, niti želi da bilo šta ostavi za sobom u smislu prošlosti koja više ne bi imala šta da nam saopšti. „Upravo razlika između pojmova *Verwindung* i *Überwindung* može da nam pomogne pri definisanju značenja „post“ u pojmu postmodernizam u filozofskom smislu“²⁴.

Ničeanski poziv na ponovno oslušivanje metafizičke prošlosti, što uključuje i njene krajnje domete sadržane u modernizmu, kao i platonsko-hrišćanskom moralu, inspirisan je spoznajom da se moramo ograditi kako od mirenja sa njenim greškama i proizvedenim okolnostima, tako i od kritičkog prevazilaženja. Videli smo da je „dobar temperament“, uzet kao jedna vrsta *ozdravljenja*, termin kojim se Niče služi da bi na najbolji mogući način opisao takav poduhvat reagovanja na dekadenciju i obolelost od istoricizma modernog čoveka. Hajdeger poseže za pojmom *Verwindung* imajući na umu gotovo isto što i Niče: „Hajdeger piše da je iskustvo nametanja (*Ge-Stell*) uvod u *Ereignis* (događaj, prisvajanje, itd.). On se ipak ne okoštava u svom uvodu: pošto se događanjem (*Ereignis*) najavljuje [spricht ... an] mogućnost da se čisto i jednostavno razvijanje i upravljanje (*Walten*) *Ge-Stella* prevaziđe, *verwindet* u neki važniji *Ereignis*“²⁵. Ono što se nakon toga u Hajdegerovom tekstu može čitati, jeste to da je *Ge-Stell*, kao svet tehnike, ne samo metafizički svet na svom vrhuncu, već i da je upravo „prvi treptaj *Ereignisa*“²⁶.

23 Pojmovi *milosrđa*, kao i solidarnosti, kod Vatima zauzimaju neka od centralnih mesta.

24 Vatimo, Đ., *Kraj moderne*, str. 168.

25 Isto, str. 176.

26 Heidegger, M., *Identity and Difference*, Harper & Row, Publishers, Incorporated, New York, 1969, str. 38.

Po Vatimovim navodima, sam Hajdeger je dao neke smernice francuskim prevodiocima njegovih dela, u kojima je sugerisao da *Verwindung* predstavlja prevazilaženje, koje u sebi sadržava i karakteristike prihvatanja i produbljiivanja. Ako pođemo čisto leksički, pojavljuju se i druga značenja, poput *ozdravljenja* (*Eine Krankheit verwinden* – ozdraviti, oporaviti se od neke bolesti), ali i (u)vrtanje, distorzija (*winden*). To ozdravljenje, rekonvalescencija, takve je prirode da, uzeta doslovno, podrazumeva izlečenje, ali na takav način da se tragovi te bolesti i dalje nose, poput virusnih antitela. Vatimo takođe navodi da je za značenje ozdravljenja vezana i konotacija „rezignacije“²⁷, zato što *verwindet* nije vezano samo za bolest, već isto tako i za gubitak i bol. Ali, umesto *rezignacije*, možda bi prikladniji termin bio *melanholija*²⁸, ne čak ni nostalgija ili žaljenje. Zašto melanholija – zato što se tim pojmom najbolje naglašava spektar „dugog oprastanja“, u kojem se jedan objekt ne zamenjuje drugim (kao što je to slučaj sa tugovanjem, koje se, nakon što je „završeno“, vezuje za drugi objekt). Melanholija je produženo stanje koje nikada ne iščezava u potpunosti iz naše memorije (*Andenken*); ona je raspoloženje koje prihvata gubitak, ali se ne nada restauraciji – to je najtipičnije raspoloženje postmoderne i nihilizma koji se u njoj ocrtava. Na taj način je postmoderna situacija takva da u njoj snovi o, recimo, prosvetiteljstvu, predstavljaju gubitak, ali takav da on *ne može biti zamenjen drugim snom*. To je razlog zašto Vatimo i dalje može da govori o „emancipaciji“, „humanizmu“ i svemu ostalom što se može pokazati kao kontradiktorno u aktuelnoj konstelaciji.

Da se *Ge-Stell* (po-stavlje, po-stav) i metafizika, čiji je *Ge-Stell* finalni oblik, mogu kod Hajdegera misliti kao niti vodilje ka nekom „važnijem“ događaju (*Ereignis*), možda i fundamentalno drugačijem od same metafizike, pokazuje nam upravo *Verwindung*: „... metafizika nije nešto „što se može ostaviti po strani kao mišljenje. Ne može se ni ostaviti za sobom kao učenje u koje se više ne veruje“²⁹; ona je nešto što ostaje u nama u vidu tragova koje za sobom ostavlja bolest ili kao bol sa kojim smo se srodili, ili poigravajući se sa polivalentnošću italijanskog termina „rimettersi“, mogli bismo reći da znači i nešto od čega se oporavljamo, na šta se oslanjamo, što se prenosi“³⁰. Ovde stupa na snagu i drugi prevod *Verwindunga*, kao *uvrnuća*. Kao što je već napomenuto, Niče negativne aspekte nihilizma, prepoznate u metafizici, vidi i kao *šansu*, a ta šansa leži u tome što se *Ge-Stell*, zajedno sa metafizikom, pojavljuje kao tačka u kojoj je promena moguća, ali na takav način da smer

27 Up. Vatimo, Đ., *Kraj moderne*, str. 176.

28 Up. Woodward, A., *Nihilism in Postmodernity*, The Davies Group, Publishers, Aurora, Colorado, 2009., str. 167.

29 Heidegger, M., *Saggi e discorsi*, str. 46., cit. u: Vatimo, Đ., *Kraj moderne*, str. 176.

30 Vatimo, Đ., *Kraj moderne*, str. 176. i 177.

njenog uvrtnja ne može imati proročki karakter determinisan njenom suštinom, iako su nerazdvojivo povezani. Iz tog razloga se domaći zadatak misli ne može postaviti van okolnosti u kojima se nalazi, kao dovršenju metafizičkog načina filozofiranja. Otuda biva još jasnije zašto ontologija na koju Vatimo smjera, mora biti ontologija aktuelnosti, u epohi *slabljenja* bitka.

An-denken, kao re-memorisanje, jednako se približava Ničeovoj filozofiji osvita kao *preuzimanja*, *novog razmatranja*. Isto tako, ispravno je i to da se period Hajdegerovog *Sein und Zeit*-a može tumačiti kao stavljanje zadatka misli da ponovo razmotri smisao bitka, ali strategijama koje bi podrazumevale drugačiji pristup od dosadašnjeg sadržaja metafizike i zaborava bitka. Međutim, već je u tom periodu centralna tema bilo nešto što bi se moglo nazvati „ukidanje istorije ontologije“, da bi nakon „preokreta“ koji je usledio posle tridesetih godina, Hajdegerov primarni cilj, u vezi sa onim što misao ima kao svoj nalog, bila „destrukcija“, ili, ako hoćemo Deridinim rečnikom, „dekonstrukcija“.

Pošto je očito da *Andenken*, kao rememorisanje o kojem govori Hajdeger, ne može pretendovati na to da izvede bitak do njegovog poimanja kao objekta koji nam je dat, preostaje nam da *Andenken* bitka mislimo jedino kao *gewesen*, nešto što je odsutno. Imajući to u vidu, ono što nam preostaje jeste da se podsećamo na bitak kao nešto od čega smo se uvek opraštali³¹. Ničevim rečima: mi se ne okrećemo poreklu da bismo ga prisvojili – on je taj koji iznova prelazi iste puteve zabluda, a te zablude su ono najvrednije što na tom putu možemo da zadobijemo, one su nam jedini podareni bitak. O distorzivnoj prirodi *Verwindunga*, Vatimo će reći da je ona takva da omogućuje pojavljivanje metafizičkih učenja na drugačiji način: više se ne radi o prosuđivanju o njihovoj istinitosti ili lažnosti, već o putu otvaranja prema nečemu što se na ovaj ili onaj način javilo, putem *Andenken*a. U čemu bi onda mogao da se prepozna emancipatorski karakter i dejstvo *Andenken*a, kao smisla tog uvrnuća *Verwindunga*? U tome što *Geschick*, kao sudbina, ali kao odašiljanje, slanje, „istorijsko odredište trans-misije ... oduzima metafizici sve pretenzije na neopozivost“³². To neminovno znači i jedan historicistički relativizam, zato što, time što ne postoji nikakva osnova, *Grund*, niti ima nekakve konačne istine koja bi mogla da se dosegne, jedino što postoji jeste *istorijsko otvaranje* poslato od sopstva, koje je *u* i *preko* tih otvaranja prisutno. Ali bi pogrešno bilo taj historicizam tumačiti isključivo kao istoriju zabluda, jer bi to značilo da postoji temelj koji bi mogao da demantuje te zablude. Ili, drugačije: iako je stvarni svet postao bajka, taj pojam neće sveukupno ostati bez smisla kod Ni-

31 Vatimo, Đ., *Kraj moderne*, str. 178.

32 Isto, str. 179.

čea. Ispravno je reći da ona to prestaje da bude u situaciji gde je ostala praznina na onom mestu na kojem je istina raskrinkavala privid i iluziju, ali ono što bajka čini je onemogućavanje da privid koji je modelira zadobije „koercitivnu snagu“ metafizičkog *ontos on*. „Reč koja bi definisala ovaj odnos prema prošlosti i prema svemu onome što nam je, i u sadašnjosti, preneseno, mogla bi da bude *pietas*“³³. Vatimo ovde očito na umu ponovo ima Ničeov spis *O koristi i šteti istorije za život*, u kojem, između ostalog, stoji: „... Od nepromišljenog presađivanja bilja dolaze mnoga zla: kritičar bez nevolje, antikvar bez pijeteta, poznavalac onog velikog bez sposobnosti za veliko, takođe su bilje izdžikljalo u korov, otuđeni od svog prirodnog humusa i zato dakle izrođeni“³⁴. Antikvar bez pijeteta je onaj koji nema nikakvog motiva za akumuliranjem svih tih antikviteta, on je „sakupljač“, poput sadašnjeg čoveka, čije znanje je postalo većinom „vikipedijsko“.

Ono što je sigurno jeste da Vatimo preko pojmova *Andenken* i *Verwindung* želi da ukaže na koji način bismo Hajdegerovu filozofiju morali da čitamo kao hermeneutiku: „ne samo u smislu tehničke teorije tumačenja, a ni u smislu filozofije koja u opisu bitka baca težište na interpretativni fenomen, već u jednom radikalnijem, ontološkom smislu: bitak nije ništa drugo do trans-misija istorijskih otvaranja koja svakom istorijskom humanitetu daje specifičnu mogućnost, *je und je*, pristupa svetu. Iskustvo bitka kao iskustvo prihvatanja i odgovora na ove trans-misije uvek je *Andenken* i *Verwindung*“³⁵.

Kakve posledice bi onda bile emancipatorskog domašaja *Andenken*, odnosno, šta bi on mogao da pruži praktičkoj strani promišljanja, kao bilo kakvog preobražaja naših „stvarnih“ prilika, ako smo konstatovali da mišljenje više ne može imati bilo kakav čvrst oslonac? Vatimova hermeneutička ontologija podrazumeva, na etičkom planu, *etiku dobra*, za razliku od etike imperativa. Funkcija re-memorisanja, kao iskorišćavanja „duhovnih oblika prošlosti“, ne može se razumeti ni na koji drugi način nego kao ponovno zadobijanje pijeteta prema svemu onome što smo malodušno preletali. To ne može imati nikakav drugi karakter osim emancipatorskog dejstva kao takvog, da bi etika postmodernog doba, kao etika dobra, mogla da se oslobodi metafizičkih i modernističkih etika koje propagiraju razvoj, *novum*, kao najviše vrednosti.

Svakako je jasno da hermeneutička ontologija ne može biti jedino okrenuta ka prošlosti i onome što do nas stiže poput odsjaja davno ugašenih nebeskih tela, već da mora ići u korak sa diverzitetom današnjih, kako nauka i tehnike, tako i umetnosti, pa i onog znanja koje smo, u jednom trenutku, ozna-

33 Isto, str. 180.

34 Niče, F., *O koristi i šteti istorije za život*, Grafos, Beograd, 1982., str. 22.

35 Vatimo, Đ., *Kraj moderne*, str. 180.

čili kao „vikipedijsko“, a koje u sebi sadrži nešto od izraza *mas-medija*. Ali taj korak više ne može biti prelaženje stepenica ka nekakvom novom jedinstvu, u smislu dogmatskih filozofskih sistema, već upravo pomenuti postmodernistički sprat, na kojem smo prepoznali da istina i misao moraju ostati „slabi“. „U toj situaciji mislim da se mora govoriti o „slaboj ontologiji“, kao jedinoj mogućnosti izlaska iz metafizike – putem prihvatanja-ozdravljenja-distorzije što više nema ničeg zajedničkog sa kritičkim prevazilaženjem karakterističnim za modernizam/moderno doba. Možda je u ovome *šansa* misli postmodernog doba za novi, oslabljeno novi početak“³⁶.

Time se pokazalo da postmodernu situaciju odlikuje paradoksalni zahtev za prihvatanjem nemogućnosti prevladavanja nihilizma, kao i potreba za reagovanjem na taj konstantni problem. Kako bi se onda mogao opravdati bilo kakav govor o tome? Jednostavno, ako je moderna nepokopan leš, koji nam se ne da da sahranimo, da li zbog romantičarske nostalgije, za čije preboljevanje ni postmoderna nije dovoljno kadra, onda je ona dobro balzamovan leš, pre nego što je počeo da zaudara. Stoga nema razloga da od nje bežimo, jer konzervirani delovi mogu itekako biti korisni za dalja misaona istraživanja. Odatle sledi i da, ukoliko je tačno da je *šah-mat način filozofiranja završen*, utoliko nam tek predstoji da istražimo mogućnosti nekih drugačijih načina filozofskog izraza.

LITERATURA

- Gadamer, Hans-Georg, *Istina i metoda*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978., prev. S. Novakov.
- Hajdeger, Martin, *Niče I, II*, Fedon, Beograd, 2009., prev. B. Zec.
- Hajdeger, Martin, *Šumski putevi*, Plato, Beograd, 2000., prev. B. Zec.
- Heidegger, Martin, *Bitak i vrijeme*, Naprijed, Zagreb, 1985., prev. H. Šarinić.
- Heidegger, Martin, *Identity and Difference*, Harper & Row, Publishers, Incorporated, New York, 1969., eng. prev. J. Stambaugh.
- Liotar, Žan-Fransoa, *Raskol*, IK Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, 1991., prev. S. Stojanović.
- Niče, Fridrih, *O koristi i šteti istorije za život*, Grafos, Beograd, 1982., prev. M. Tabaković.
- Vatimo, Đani, *Kraj moderne*, Bratstvo – Jedinstvo, Novi Sad, 1991., prev. Lj. Banjanin.

---

36 Isto, str. 184. i 185.

-
- Vatimo, Đani, *Nihilizam i emancipacija*, Biblioteka Adresa, Novi Sad, 2008., prev. M. Matić.
- Vatimo, Đani, *Subjekat i maska – Niče i problem oslobođenja*, IKZS, Sremski Karlovci, Novi Sad, 2011., prev. S. Hrnjez.
- Woodward, Ashley, *Nihilism in Postmodernity*, The Davies Group, Publishers, Aurora, Colorado, 2009.

NEMANJA MIĆIĆ

Novi Sad

GIANNI VATTIMO'S *VERWINDUNG* OF NIHILISM

Abstract: Nihilism can no longer be regarded solely as an individual roadblock (problem of self); instead of that, it must be considered as a *political* problem (in terms of *polis*, understood as a society or community). Vattimo is most interested in examining how far can we go with positive nihilism, after Nietzsche and Heidegger; that is, where the presumed positive aspects of nihilism could lead us, after we have recognized (with Nietzschean figure of “perfect nihilist”) that nihilism is our only *chance*. We will also see in which way Vattimo responded to the questions of crisis of metaphysics, mind, subject, conceptions of Humanism and the Enlightenment – the ideas which are not so easy to abandon in a manner of an old wardrobe.

Keywords: Vattimo, nihilism, *Verwindung*; *Andenken*, ontology, hermeneutics, postmodernism

Primljeno: 27.8.2014.
Prihvaćeno: 1.12.2014.